

Dokumenttype	NOU 1990:5	Dokumentdato	1989-09-27
Tittel	Strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner. Straffelovkommisjonens delutredning IV.		
Utvalgsnavn	Særreaksjonsutvalget		
Utvalgsleder	Rieber-Mohn, Georg Fr.		
Utgiver	Justis- og politidepartementet		
Oppnevnt	1985-07-31	Sider	133
Note	Særreaksjonsutvalget er et underutvalg til Straffelovkommisjonen		
Kapittel	3 - Sammendrag 1 Innledning		

Særreaksjonsutvalget har i denne utredning forsøkt å komme frem til et lovforslag som i størst mulig grad kan aksepteres både innenfor psykiatrien og strafferettspleien. Det har vært et overordnet mål å etablere et nytt reaksjonssystem som både ivaretar samfunnets legitime krav på beskyttelse mot farlige lovbrøtere og lovbrøterens krav på rettssikkerhet og rett til hjelp mot sykdom og sosial mistilpasning. Ved utforming av lovforslagene har utvalget også tatt hensyn til de rettsprinsipper som er nedfelt i Den europeiske menneskerettighetskonvensjon, og som Norge er forpliktet til å følge, se nærmere kapittel VI nedenfor.

Utvalgets utredning må sees i sammenheng særlig med Straffelovrådets innstilling (NOU 1974:17), som utredningen tar utgangspunkt i. På en rekke punkter har imidlertid Særreaksjonsutvalget fraveket Straffelovrådets forslag.

Det foreliggende sammendrag knytter seg først og fremst til de lovregler som foreslås. For de økonomiske og administrative konsekvenser av lovforslaget vises det til kapittel XII.

Kapittel 3 - Sammendrag

2 Utilregnelighetsreglene

Om det prinsipielle grunnlag for reglene om strafferettslig utilregnelighet vises til kapittel VII pkt 2.1.

Kapittel 3 - Sammendrag

2 Utilregnelighetsreglene

2.1 Den absolutte straffrihetsregel

I likhet med den gjeldende § 44 i straffeloven bygger utkastet til ny § 44 på det såkalte medisinske prinsipp. Det vil si at den lovbrøter som på handlingstiden var i en psykisk avvikstilstand som beskrevet i bestemmelsen, automatisk tilstås straffrihet.

Uttrykket "sinnsyk" i gjeldende § 44 omfatter både den som var psykotisk på gjerningstiden og den som var høygradig åndssvak. Disse grupper er nå skilt ut i henholdsvis første og annet ledd i utkastet til ny § 44. Utilregnelighetskategorien "bevisstløs" i den gjeldende § 44 er tatt ut av den absolutte straffrihetsregel og med en ny formulering ført inn i en ny fakultativ straffrihetsregel (utkastet § 45), se nedenfor under

pkt 2.2.

I utkastet § 44 første ledd er uttrykket "psykotisk" forklart med tilføyelsen " og dermed uten evne til realistisk vurdering av sitt forhold til omverdenen". Dette er en presisering av kjernen i en psykotisk tilstand, intet tilleggsvilkår til uttrykket "psykotisk" jfr uttrykket "dermed". For å oppnå straffrihet etter denne bestemmelse, må lovbryteren på gjerningstiden befinne seg i en aktiv psykotisk fase. En nærmere redegjørelse for psykosebegrepet er gitt i kapittel VII pkt 1.2.2.

I utkastet § 44 annet ledd tilstås straffrihet til en lovbryter som på gjerningstiden var "høygradig psykisk utviklingshemmet". Med dette uttrykk tilsiktes ingen realitetsforskjell fra Straffelovrådets forslag i NOU 1974:17. Dersom IQ-verdien legges til grunn, er det personer med IQ 55 og lavere som vil omfattes av straffrihetsregelen. Men det må ikke legges for stor vekt på slike intelligensmålinger. Øvrige personlighetstrekk og sosial funksjonsevne må også være viktige faktorer ved bedømmelsen.

Når en lovbryter på gjerningstiden befant seg i en avvikstilstand som beskrevet i utkastet § 44 første eller annet ledd, er straffriheten absolutt. Det vil si at den som nevnt inntreer automatisk og utelukker alle reaksjoner som er "straff" i straffelovens forstand, se § 15 , eller som forutsetter straffansvar, f.eks påtaleunntatelse eller domsutsettelse. Utilregnelighet medfører at straffesaken henlegges av påtalemyndigheten, eller at frifinnelse skjer om saken er brakt inn for retten. Bare i unntakstilfelle hvor det er begått en alvorlig forbrytelse, og lovbryteren må anses som farlig for andre menneskers liv og helse, vil det kunne være aktuelt å idømme lovbryteren en særreaksjon - overføring til tvungent helsevern, jfr utkastet § 39 og § 39a - for å beskytte omgivelsene, se under pkt 3 nedenfor.

Kapittel 3 - Sammendrag

2 Utilregnelighetsreglene

2.2 Den fakultative straffrihetsregel

I likhet med Straffelovrådet i NOU 1974:17 er Særreaksjonsutvalget kommet til at den absolutte straffrihetsregel bør suppleres med en skjønnsmessig adgang til å fritta for straff en lovbryter som handlet i en alvorlig psykisk avvikstilstand uten å være psykotisk eller høygradig psykisk utviklingshemmet, se nærmere kapittel VII pkt 2.4 om begrunnelsen for en slik utvidelse.

I utkastet til ny § 45 i straffeloven foreslår utvalget en regel som åpner adgang til å fritta for straff tre kategorier lovbrytere: 1) Den som på handlingstiden "hadde en alvorlig psykisk lidelse", 2) den som på handlingstiden var "psykisk utviklingshemmet i lettere grad" og 3) den som handlet under "sterk bevissthetsforstyrrelse".

Den første gruppe er i første ledd nærmere beskrevet ved ordene "med en betydelig svekket evne til realistisk vurdering av sitt forhold til omverdenen", jfr den liknende oppbygging av utkastet § 44 første ledd. Men i utkastet § 45 første ledd er tilføyelsen å regne som et tilleggsvilkår, ikke bare som en presisering av en medisinsk diagnoses sentrale kjennetegn. En "alvorlig psykisk lidelse" er således ikke nok til å omfattes av bestemmelsen. Lidelsen må ha medført en "betydelig svekket evne" osv. Med denne formulering mener utvalget å dekke tilstander hvor lidelsen i alvor og intensitet ligger tett opp til det klart psykotiske. En nærmere avgrensning av denne gruppen er gitt i kapittel VII pkt 3.2.1 nedenfor. Her skal bare nevnes at gruppen har et begrenset omfang og stort sett faller sammen med de særlige tilfeller som omfattes av begrepet "alvorlig sinnslidelse" i § 5 i lov om psykisk helsevern uten at klar psykose kan konstateres. Eksempelvis faller hele gruppen av karakteravvikere utenfor utkastet § 45 .

I annet ledd gis mulighet til å fritta for straff en lovbryter med

psykisk utviklingshemning av lettere grad, dvs lettere enn gruppen i utkastet § 44 annet ledd. Straffrihet vil særlig være aktuelt for utviklingshemmede med så lavt evnenivå og så dårlig funksjonsevne at de er nær ved å være kvalifisert til straffritak etter den absolutte regel i utkastet § 44 annet ledd. Jo bedre lovbrøyteren fungerer, desto mer vil kreves for straffritak, f.eks i form av tilleggslidelser med psykotiske trekk. Siden formuleringen i annet ledd rekker langt, har utvalget funnet det påkrevd å markere det snevre anvendelsesområdet ved å presisere i lovtæksten at straffritak bare skal skje "når særlige omstendigheter taler for det".

I tredje ledd åpnes adgang til straffrihet for en lovbrøyter som har handlet under sterk bevissthetsforstyrrelse. Under denne gruppen faller i første rekke den lovbrøyter som blir erklært "bevisstløs" etter gjeldende lovs § 44. Men gruppen favner noe videre. Det vises i den forbindelse til den nærmere fremstilling i kapittel VII pkt 3.1.2 nedenfor.

Når den sterke bevissthetsforstyrrelsen er en følge av selvforskyldt rus, oppstår særlige problemer. Særreaksjonsutvalget slutter seg enstemmig til flertallet i Straffelovrådet, som i NOU 1974:17 foreslo prinsippet om fingering av forsett lovfestet, men har ikke fremmet noe eget lovforslag om dette. Som Straffelovrådet foreslår utvalget også at den sterke bevissthetsforstyrrelse i disse tilfeller som den store hovedregel ikke skal kunne medføre straffrihet.

Det blir de oppnevnte rettspsykiatriske sakkyndiges oppgave å klarlegge for retten om lovbrøyteren på gjerningstiden var i en tilstand som nevnt i utkastet § 44 eller § 45. For den absolutte straffrihetsregel i utkastet § 44 innebærer dette ingen endring i forhold til gjeldende rett. I forhold til § 45 må de sakkyndige både beskrive tilstanden og konkludere med om den faller inn under lovens uttrykk, forstått på bakgrunn av det som uttales i lovforarbeidene. Den rettsmedisinske kommisjon vil få en viktig rolle ved fastleggingen av bestemmelsens anvendelsesområde. De sakkyndige vil som i dag være rådgivere for retten, som i prinsippet avgjør om en psykisk avvikstilstand omfattes av lovens betegnelser.

Når en lovbrøyter har handlet i en tilstand som omfattes av § 45, "kan" straffrihet tilstås. Ved denne avgjørelse, som prosessuelt hører til straffespørsmålet, er retten suveren. Sentralt i den skjønnsmessige vurdering av spørsmålet om straffrihet, vil være om det kan påvises årsakssammenheng mellom den psykiske avvikstilstand og lovbruddet. Antas det å være slik sammenheng, vil straffansvar ikke fremstå som en rimelig og hensiktsmessig løsning. I grensetilfeller bør det også legges en viss vekt på hva som antas å være den mest formålstjenlige reaksjon. Reaksjonsalternativene vil jo bero på om lovbrøyteren erklæres straffansvarlig eller ikke.

Når lovbrøyteren erklæres ansvarlig, står alle de reaksjonsalternativer åpne som enten er straff, eller som forutsetter straffansvar. I så fall vil straffnedsettelse etter utkastet § 56 bokstav c kunne være aktuelt.

Når lovbrøyteren fritas for straffansvar, vil det ordinært ikke være aktuelt med noen strafferettslig reaksjon overhodet. Normalt vil nok saken bli henlagt på etterforskningsstadiet etter en vurdering av påtalemyndigheten basert på en foreløpig eller endelig rettspsykiatriske erklæring. Men i enkelte særlige tilfeller, hvor det er begått alvorlig forbrytelse, og det er en nærliggende fare for at lovbrøyteren påny skal begå en slik, vil det bli reist sak med påstand om at lovbrøyteren idømmes en særreaksjon, se utkastet § 39 og § 39a.

Kapittel 3 - Sammendrag

3 Særreaksjoner for utilregnelige

Blant de lovbrøytere som fritas for straff etter § 44 eller § 45, vil det som nevnt være en liten gruppe som må anses å være særlig farlige for

andres liv og helse. Særreaksjonsutvalget mener at disse kan identifiseres med en rimelig grad av sikkerhet på grunnlag av deres medisinske diagnose og prognose. For de farlige utilregnelige lovbrøtere foreslår utvalget nåværende sikringsordning opphevet, samtidig som det foreslås innført særreaksjoner som kalles overføring til tvungent psykisk helsevern eller overføring til tvungen omsorg i helsevern for psykisk utviklingshemmede.

Fordi hensynet til samfunnsbeskyttelsen er så fremtredende her, er det behov for en særreaksjon som et supplement til den beskyttelse som følger av reglene om tvangsinnleggelse og retensjon i lov om psykiske helsevern. For de psykisk utviklingshemmede finnes ikke administrative tvangshjemler for tilbakeholdelse i institusjon overhodet. Etter Stortingets vedtak om å avvikle Helsevernet for psykisk utviklingshemmede (HVPU) innen 1 januar 1991, er det også usikkert i hvilken grad det i fremtiden vil være institusjoner som kan ta hånd om særreaksjonsdømte. Utvalget forutsetter likevel at en slik omsorg må beholdes i en eller annen form, iallfall for den gruppe farlige lovbrøtere man her sikter til.

I det følgende omtales regelsettet for de utilregnelige som idømmes overføring til psykisk helsevern. For særreaksjonen for psykisk utviklingshemmede er det ikke utformet egne regler. Det er bare foreslått at bestemmelsene i lov om psykisk helsevern kapittel IV a skal få anvendelse så langt de passer.

Kjernen i særreaksjonen er at det psykiske helsevern gis en rammefullmakt til å ta hånd om domfelte, samtidig som dommen pålegger helsevernet en plikt til å overta ansvaret for domfelte etter en slik fullmakt. Bestemmelsene som regulerer når en særreaksjon kan idømmes, er inntatt i utkastet til nye § 39 og § 39a i straffeloven, mens opphør av reaksjonen er regulert i utkastet til ny § 39b. Ut fra det prinsipielle utgangspunkt at reaksjonen skal gå ut på at de dømte tas inn i det psykiske helsevern på linje med dem som tvangsinnlegges administrativt, er det lagt opp til at reglene i lov om psykisk helsevern skal gis anvendelse så langt som mulig. En del særregler om reaksjonens innhold og saksbehandlingen er likevel inntatt i utkastet til nytt kapittel VI a i lov om psykisk helsevern. Fordi det foreligger utkast til ny lov om psykisk helsevern uten eget samtykke (NOU 1988:8), har utvalget også formulert et tilsvarende forslag til kapittel VI i den nye loven, se vedlegg 1. Det er imidlertid bare skrevet motiver til bestemmelsene i straffeloven og dagens lov om psykisk helsevern.

Det er tatt inn som et grunnvilkår i lovforslaget at reaksjonen bare kan idømmes "når det anses nødvendig for å verne samfunnet". Dette skyldes at forslaget om en særreaksjon nettopp er begrunnet med behovet for samfunnsbeskyttelse. Vilkåret innebærer at det i hvert enkelt tilfelle må vurderes skjønnsmessig om en særreaksjon er påkrevet, eller om f.eks administrative tiltak kan anses tilstrekkelige. Det er forutsatt at særreaksjonen skal anvendes i et meget begrenset omfang.

Det subjektive grunnvilkår for særreaksjonen er at lovbrøteren er fritatt for straff etter straffeloven § 44 første ledd eller § 45 første ledd (§ 39). Dette innebærer at det først og fremst er psykotiske lovbrøtere som kan overføres til tvungent psykisk helsevern. Men også andre som må anses utilregnelige på grunn av en alvorlig psykisk lidelse på gjerningstiden, omfattes. Det antas at det innenfor den siste gruppen vil være svært få personer pr år som også har begått alvorlig kriminalitet, og hvor det er en nærliggende fare for tilbakefall. Det nevnes også at særreaksjonen ikke med nødvendighet innebærer innleggelse i institusjon i mer enn en obligatorisk treukers periode.

Et mindretall i utvalget (formannen og Sitre) mener at også lovbrøtere som fritas for straff på grunn av sterk bevisstetsforstyrrelse ("bevisstløshet") i gjerningsøyeblikket, (utkastet § 45 annet ledd) i prinsippet bør kunne idømmes overføring til tvungent psykisk helsevern. Antagelig vil det være meget få - om noen - som vil komme i denne kategori.

Ved at sinnstilstanden på gjerningstiden er avgjørende både for straffrihetsspørsmålet og for spørsmålet om særreaksjonen kan idømmes, vil lovbrøtere som på domstiden er mer eller mindre fri for symptomer, i prinsippet kunne idømmes overføring til tvungent psykisk helsevern. Etter utvalgets syn vil det imidlertid for denne gruppen være sjelden at samtlige

vilkår for særreaksjonen er oppfylt. Dersom det finnes påkrevet med særreaksjon i et slikt tilfelle, vil ambulant eller poliklinisk behandling og kontroll oftest være tilfredsstillende.

De objektive vilkår for særreaksjonen er inntatt i utkastet til § 39 nr 1 (a) og (b), alternativt § 39 nr 2. Utvalget har lagt til grunn at særreaksjonen bare vil være påkrevet i de mest alvorlige tilfellene. Ettersom den utilregnelige lovbrøyer må løslates eller utskrives hvis særreaksjon ikke idømmes, og vilkårene for administrativ tvangsinnleggelse ikke er oppfylt, er de objektive vilkår noe videre enn ved den foreslåtte forvaringsordning. Ved forvaring, se pkt 4, er alternativet til særreaksjon en vanlig tidsbestemt fengselstraff.

I § 39 nr 1 bokstav (a) er nevnt de alvorlige forbrytelser sinnssyke kriminelle i alminnelighet kan tenkes å begå: voldsforbrytelse, sedelighetsforbrytelse, frihetsberøvelse eller ildspåsettelse. Det kreves at lovbrøyeren enten har begått eller gjort forsøk på en av de nevnte forbrytelser. Særreaksjonen vil også kunne idømmes dersom han har begått eller gjort forsøk på en annen alvorlig forbrytelse som krenket eller kunne utsette for fare andres liv, helse eller frihet (bokstav (b)). Endelig er det åpnet for at det i et spesialtilfelle kan idømmes særreaksjon for en mindre alvorlig forbrytelse av samme art som de nevnte, dersom vedkommende tidligere har begått en av de alvorlige forbrytelsene (utkast § 39 nr 2).

Hovedvilkåret for en dom på overføring til tvungent psykisk helsevern vil være at det foreligger en kvalifisert fare for gjentakelse av en alvorlig straffbar handling. Bare da vil det være berettiget at en lovbrøyer som i utgangspunktet er fritatt for straff, likevel idømmes en reaksjon. Etter utkastet vil det således bare kunne idømmes særreaksjon når det foreligger "en nærliggende fare" for at lovbrøyeren uten en særreaksjon vil begå en alvorlig forbrytelse som krenker eller utsetter for fare andres liv, helse eller frihet (§ 39 nr 1 annet ledd). Ved denne farevurderingen skal en rekke momenter tillegges vekt, bl.a selve den begåtte forbrytelse, lovbrøyerens atferd frem til domstiden, sykdomsutvikling og psykiske funksjonsevne. I § 39 nr 2-tilfellene skjerpes kravet til faregraden ytterligere.

Når det er gitt dom på overføring til tvungent psykisk helsevern, skal som nevnt de samme regler som gjelder ved administrativ tvangsinnleggelse, gis anvendelse så langt de passer. Dette innebærer at det fra reglene i lov om psykisk helsevern eksplisitt bare er gjort unntak fra kapittel II om bl.a innleggelse og utskrivning, og § 9a om rettslig overprøving av kontrollkommisjonens vedtak (§ 13 a). Lovens øvrige regler vil i det vesentlige kunne gis tilsvarende anvendelse.

Som nevnt er det for de særreaksjonsdømte utformet enkelte særregler. Disse regulerer fortrinnsvis ansvarsforholdene og saksbehandlingen etter en særreaksjonsdom.

Når en dom på særreaksjon er avsagt, er det helsesjefen i domfeltes bostedsfylke som først avgjør hvilken institusjon han skal skrives inn ved, og dermed hvilken institusjon som skal ha behandlingsansvaret for den dømte (§ 13 b). Ansvar vil konkret ligge hos den faglig ansvarlige ved institusjonen. Dette ansvar innebærer ikke at den dømte nødvendigvis skal utholde reaksjonen innen denne institusjonen, men er et ansvar for å bestemme hvordan det tvungne psykiske helsevern til enhver tid skal gjennomføres. Helsesjefen vil dessuten ha ansvaret for at det psykiske helsevern blir satt iverk umiddelbart etter at dommen er rettskraftig.

Særreaksjonen vil i alle tilfeller begynne med et treukers døgnopphold i institusjon (§ 13 c). Bakgrunnen for dette er at det vil være et behov for å vurdere nærmere hvilket opplegg som er mest hensiktsmessig i det enkelte tilfellet. Av hensyn til samfunnsbeskyttelsen kan man dessuten ikke ta risikoen ved at domfelte umiddelbart etter dommen undergis et behandlingsopplegg i frihet. I denne perioden bør den ansvarlige konsultere de rettspsykiatriske sakkyndige som har observert domfelte. Disse vil ha en særlig bakgrunn for å uttale seg om hvilke tiltak som vil være hensiktsmessige, både ut fra behovet for samfunnsbeskyttelse og hensynet til domfelte.

I lovtæksten er det fremhevet at behovet for samfunnsvern også må tillegges særlig vekt ved de avgjørelser som deretter treffes med hensyn til hvordan det tvungne psykiske helsevern skal gjennomføres. I tillegg må det

selvfølgelig legges vekt på hensynet til behandlingen av den domfelte, et hensyn som ikke behøver å være i motstrid med samfunnets beskyttelsesbehov.

Når den obligatoriske treukers perioden med døgnopphold i institusjon er ferdig, vil domfelte ofte forbli i institusjonen. Som regel vil nok både domfeltes farlighet og behandlingsbehov tilsi en slik løsning. Den ansvarlige vil imidlertid i disse tilfellene på selvstendig grunnlag kunne bestemme at andre tiltak er mer egnet, f.eks en eller annen for ambulant eller poliklinisk behandling. Avgjørelse i spørsmålet om overføring til og fra døgnopphold i institusjon, eller til døgnopphold ved annen institusjon, er så inngripende at de må anses som enkeltvedtak og derved undergis forvaltningslovens regler om slike vedtak. Dette innebærer bl.a at de alminnelige regler om saksbehandling og klageadgang får anvendelse.

Klageberettiget er både domfelte, dennes nærmeste og påtalemyndigheten.

For å sikre samfunnets behov for vern, er det gitt enkelte særregler om klagebehandlingen. Vedtak om lempninger i behandlingsformen settes ikke i verk før klagefristen er ute, eller de klageberettigede har akseptert vedtaket. Klage over slike vedtak har dessuten oppsettende virkning.

For å ivareta domfeltes rettssikkerhet er det foreslått at kontrollkommissjonens vedtak om overføring fra annen behandlingsform til døgnopphold i institusjon, kan bringes inn for retten etter tvistemålslovens regler. For øvrig vil domfelte kunne begjære opphør av særreaksjonen etter reglene i utkastet § 39b . De klageberettigete er også gitt en adgang til å begjære endringer i gjennomføringen av særreaksjonen. Vedtak som følger etter slik begjæring vil kunne påklages, men ny klage om det samme kan ikke settes frem før etter 6 måneder.

Det kan som nevnt forekomme at den dømtes sinnstilstand endrer seg i tiden mellom handling og dom, eller at den endrer seg først etter at dom er falt. I slike tilfeller kan det vise seg at døgnopphold i institusjon ikke lenger er nødvendig. I en del tilfeller vil imidlertid den dømte fortsatt måtte anses farlig, selv om han ikke lenger kan anses alvorlig sinnslidende og utilregnelig. Årsaken kan være et massivt karakteravvik. Det vil da kunne medføre problemer både for den dømte og for det psykiske helsevern hvis særreaksjonen må utholdes på samme måte som ellers. Det er derfor åpnet en viss adgang til at det i slike tilfeller kan begjæres overføring av domfelte til fengselsvesenet. Denne avgjørelsen treffes eventuelt av domstolene, etter at den ansvarlige har satt frem begjæring for påtalemyndigheten som fremmer saken (§ 13 f). Et vilkår for slik overføring er selvfølgelig at farekriteriet fortsatt er oppfylt. Hvis ikke, skal det besluttes opphør etter § 39b .

Etter overføring til fengselsvesenet gjelder reglene om opphør av særreaksjonen i § 39b . Eventuelt kan det besluttes prøveløslatelse etter de regler som gjelder ved forvaring (§ 13 g).

Opphold i fengselsvesenet vil i seg selv kunne frembringe en alvorlig sinnslidelse. Dersom den særreaksjonsdømte etter en overføring til fengselsvesenet igjen skulle komme i en tilstand som beskrevet i § 44 første ledd eller § 45 første ledd, er det derfor bestemt at det skal skje tilbakeføring til tvungent psykisk helsevern.

I motsetning til ved dagens sikringsordning, vil det etter utkastet være adgang til regelmessig å få prøvet spørsmålet om opphør av særreaksjonen for domstolen. Det er den domfelte eller den faglige ansvarlige som kan begjære slikt opphør, og begjæringen settes frem for herreds- eller byrett som avgjør saken ved dom. Slik begjæring kan første gang tidligst settes frem 1 år etter at dommen er rettskraftig. Blir begjæringen avslått, kan ny begjæring settes frem etter 1 år.

Særreaksjonen overfor utilregnelige lovbrøtere er absolutt tidsubestemt. I dommen fastsettes det således ingen lengstetid. Men dersom det går 3 år uten at saken er prøvet for retten, skal påtalemyndigheten enten beslutte opphør av særreaksjonen eller fremme saken for retten til prøving av om vilkårene for fortsatt opprettholdelse av reaksjonen er oppfylt. Det skal altså ikke på noe tidspunkt gå mer enn 3 år uten at det ved dom er konstatert at vilkårene er til stede.

Kapittel 3 - Sammendrag

4 Særreaksjon for tilregnelige

Også for tilregnelige lovbytere foreslås gjeldende sikringsordning opphevet. Det samme gjelder den forvaring som er hjemlet i den gjeldende § 39a i straffeloven.

Særreaksjonsutvalget har vurdert om en tidsbestemt fengselsstraff alltid vil være tilstrekkelig overfor tilregnelige tilbakefallsforbrytere, eller om det er nødvendig med en særreaksjon av mer ubestemt varighet. Utvalget er kommet til at det overfor en mindre gruppe lovbytere er nødvendig med en særreaksjon. Det dreier seg da om lovbytere som minst to ganger har begått alvorlig kriminalitet, og som iallfall for en begrenset tid fremover må antas å være farlige for andre menneskers liv og helse. Lovbytere som utgjør en slik fare på domstiden, kan identifiseres med en grad av sannsynlighet som gjør det berettiget å undergi dem en strafferettslig særbehandling, se nærmere kapittel IX pkt 4.3.

I likhet med Straffelovrådet i NOU 1974:17 foreslår utvalget innført en tidsubestemt forvaring i anstalt under fengselsvesenet (§ 39 c). Forvaringen skal være "straff" i straffelovens forstand. Det dobbeltsporete system oppheves derved.

Det presiseres i lovutkastet at det er en forutsetning for dom på forvaring at en "tidsbestemt straff ikke anses tilstrekkelig til å verne samfunnet". Dersom den alternative fengselsstraff vil være av lang varighet, vil det være mindre behov for en dom på forvaring. Fengselsstraffen vil i så fall gi samfunnet vern i lang tid fremover, og det vil vanligvis være vanskelig på domstiden å trekke slutninger om lovbyterens farlighet ved en fremtidig løslatelse. Sitt hovedanvendelsesområde vil forvaringen ha når den alternative fengselsstraff ville ha vært av kort eller mellomlang varighet, og det likevel er grunnlag for å anse lovbyteren som særlig farlig for andres liv og helse.

Også for øvrig er det utvalgets oppfatning at anvendelsesområdet for den nye forvaringen bør være noe snevrere enn det som etter dagens rettspraksis kan sies å gjelde sikring av tilregnelige lovbytere. Med det kriminalitetsbilde vi hittil har hatt vil det derfor bare være plass til gjennomsnittlig sett noen få dommer hvert år.

De objektive vilkår for forvaringen er nærmere regulert i utkastets § 39c nr 1, 2 og 3. De grunnleggende vilkår er at lovbyteren kjennes skyldig i å ha begått eller gjort forsøk på en alvorlig forbrytelse som krenket andres liv, helse eller frihet, eller utsatte disse rettsgoder for fare, og at det må antas å være en nærliggende fare for at lovbyteren på ny vil begå en slik forbrytelse. Forvaring kan aldri idømmes uten at begge disse vilkår er oppfylt.

Etter utkastet § 39c nr 1 vil det være hovedregelen at lovbyteren også tidligere, dvs forut for den alvorlige forbrytelse tiltalen nå gjelder, har begått eller gjort forsøk på en slik forbrytelse. Dette er et strengere vilkår enn ved særreaksjonen for utilregnelige lovbytere, og det innebærer en begrensning av anvendelsesområdet i forhold til Straffelovrådets forslag i NOU 1974:17. Begrunnelsen er at det for tilregnelige lovbytere ofte vil være et rimelig betryggende alternativ til forvaringen, nemlig en tidsbestemt fengselsstraff. For de utilregnelige vil som nevnt foran under pkt 3 alternativet i praksis ofte være ingen tiltak overhodet.

I utkastet § 39c nr 2 åpnes for bruk av forvaring i et spesialtilfelle som er nevnt også foran under omtalen av særreaksjonen for utilregnelige. Forvaring kan idømmes når lovbyteren nå kjennes skyldig i å ha begått en mindre alvorlig forbrytelse "av samme art" som gruppene nevnt under nr 1, dvs en alvorlig forbrytelse som krenket andres liv, helse eller frihet eller utsatte disse rettsgoder for fare, når han tidligere har begått eller gjort forsøk på en slik alvorlig forbrytelse. Kravet om at den mindre alvorlige forbrytelse skal være av "samme art" som de i nr 1 nevnte forbrytelser, innebærer en begrensning av anvendelsesområdet i forhold til Straffelovrådets forslag i NOU 1974:17.

Også utkastet § 39c nr 3 regulerer et særtilfelle. Det åpnes adgang

til å avsi dom på forvaring selv om lovbrøteren ikke tidligere, dvs forut for den handling den aktuelle tiltale gjelder, har begått eller gjort forsøk på en alvorlig forbrytelse. Forutsetningen er for det første at farerekvisittet er oppfylt. For det annet at den aktuelle tiltale gjelder flere enn n alvorlig forbrytelse som krenket andres liv, helse eller frihet eller utsatte disse rettsgoder for fare, og at disse forbrytelser er begått ved minst "to forskjellige anledninger". Dette siste begrunnes med at dersom flere alvorlige forbrytelser begås ved samme anledning - med nærhet i tid og forøvelsesmåte - er usikkerheten knyttet til å forutsi ny alvorlig kriminalitet for stor. Et mindretall i utvalget (formannen og Sitre) mener det må være tilstrekkelig at den aktuelle tiltale gjelder flere enn en alvorlig forbrytelse. De hensyn flertallet anfører til fordel for sitt lovforslag, mener mindretallet bør inngå i den skjønnsmessige vurdering som retten må foreta av om kravet til tilbakefallsfare er oppfylt.

Uansett om forvaring vurderes i forhold til § 39c nr 1, 2 eller 3 er det som nevnt et grunnleggende fellesvilkår at det antas å være en nærliggende fare for at lovbrøteren påny vil begå en alvorlig forbrytelse som krenker andres liv, helse eller frihet eller utsetter disse rettsgoder for fare. I dette ligger at faren må være kvalifisert og på domtidspunktet vurderes som reell.

Det oppstilles ikke i loven subjektive vilkår for en dom på forvaring. Begrepe "mangelfullt utviklede eller varig svekkede sjelsevner" vil etter dette ikke lenger eksistere i lovgivningen. Rettspsykiatrisk undersøkelse vil bare være nødvendig når det er tvil om siktedes tilregnelighet. Det er heller ikke i loven gitt noen oppfordring til å sette i verk slik undersøkelse. Dette i motsetning til Straffelovrådets forslag i NOU 1974:17. Det er i første rekke objektive forhold som vil være avgjørende for om forvaring bør idømmes. Foruten den begåtte alvorlige forbrytelse vil det særlig være omstendigheter knyttet til siktedes bakgrunn, oppvekst, tidligere atferd og nåværende sosiale og personlige forhold som vil være av interesse for rettsmyndighetene. Disse forhold klarlegges best ved en personundersøkelse, som vil være obligatorisk, se utkastet § 39d . Rettspsykiatrien får etter dette en perifer rolle i disse saker.

I dommen skal det settes en tidsramme for forvaringen. Rammen bør vanligvis ikke overstige 10 år og kan ikke overstige 15 år. Ved dom kan likevel den fastsatte ramme forlenges med inntil 2 år om gangen, se nærmere utkastets § 39e . Etter samme paragraf kan det også fastsettes en minstetid for forvaringen. Denne må ikke overstige 5 år. Løslatelse før utløpet av en minstetid kan bare skje ved benådning av Kongen i statsråd.

Løslatelse før forvaringstidens utløp kan bare skje i form av prøveløslatelse, med mindre det i et aldeles ekstraordinært tilfelle skulle være grunnlag for benådning, se nærmere utkastet § 39f . Det ordinære vil være at domfelte selv begjærer seg løslatt på prøve. Men også fengselsmyndighetene er gitt rett til å sette frem begjæring om domfeltes løslatelse. I begge tilfelle fremmer påtalemyndigheten saken for herreds- eller byrett, som avgjør denne ved dom. Det er i lovutkastet presisert at behandlingen av sak om prøveløslatelse skal påskyndes. Dersom påtalemyndigheten er enig i en begjæring om prøveløslatelse, kan slik løslatelse uten videre besluttes av fengselsmyndighetene. For domfelte gjelder den begrensning at begjæring om prøveløslatelse ikke kan settes frem før 1 år etter at forvaringsdommen eller dom som nekter prøveløslatelse, er blitt endelig.

I utkastets § 39g gis nærmere regler om vilkårsfastsettelse ved prøveløslatelse og om gjeninnsettelse i forvaring ved brudd på vilkårene. Reglene er harmonisert med de regler som ellers er felles for de strafferettslige prøvesituasjoner etter lovrevisjonen i 1981. Her skal bare nevnes at gjeninnsettelse i forvaring må besluttes ved dom av herreds- eller byrett.

Det forhold at både prøveløslatelse og gjeninnsettelse må besluttes ved dom, innebærer at det finner sted en hovedforhandling. Under denne vil domfelte ha krav på forsvarer. Selve avgjørelsen vil prosessuelt høre til straffespørsmålet, og rettsmiddelet vil dermed være anke til Høyesterett.

